

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S. D. P. B.

Coll. No. 506

Title Iśa, Kena, Katha and
prashnopanishat.

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 808 Subject : _____

Title : Isa, kena, katha & prashnopanisads

Author : - Scribe : -

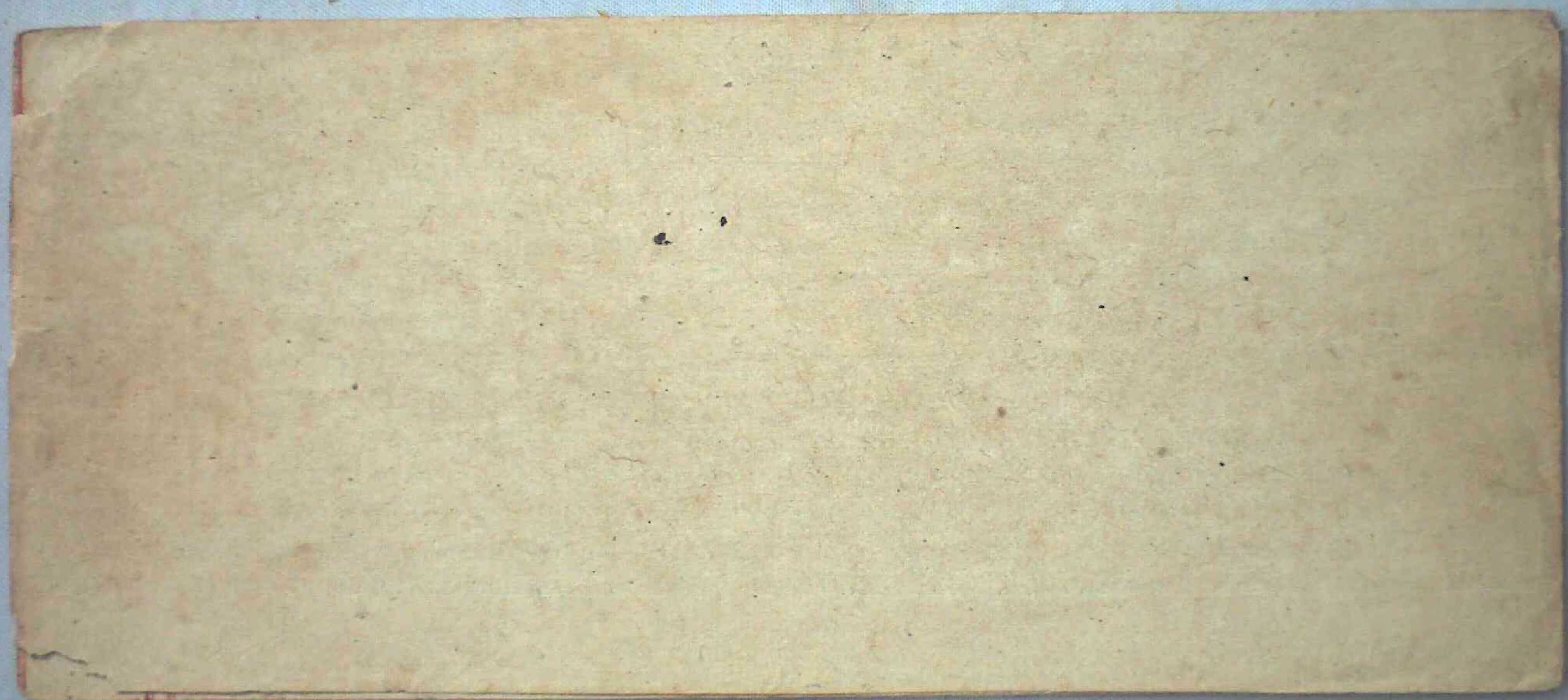
Date of the work : - Date of the Ms. : -

Place of the work : - Place of the Ms. : -

Size : 9.5" by 4.2" Extent : 7 foll.

Language : Sanskrit Script : Devanagari

Remarks : _____

॥ इति शाक्यस्योः ॥
॥ ११ ॥

9

या

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ अथैवाग्रेपनिषत् ॥ ॥ हरिः ॥ ईशावास्यमिदं सर्वं यद्विचिंत्य जगत् ॥ तेन त्वत्केनेन जुजीथा
मागृधुः कस्यस्विदने ॥ १ ॥ कर्त्तुं नेवेदं कर्मणि जिजिषे ह तं समाः ॥ एवेत्तयिना न्यथेतोस्मिन् कर्मलिप्यते नरः ॥ २ ॥ असुर्या
नामनेलोकाः ॥ अथेन तमसाहताः ॥ तौ संप्रेत्याभिगच्छंति ये केचात्मदो जनाः ॥ ३ ॥ अनेन जदेकं मनसो जवीयोनेन दृवाः ॥ आ
धुवन्पूर्वमश्नुते ॥ तद्वावतो न्यानत्वेति तिष्ठन्तस्मिन् पोमानुरिश्वा दधाति ॥ ४ ॥ तदेजतितनेजतितद्वरेतद्वतिके ॥ तदं
तरस्य सर्वस्य तदु सर्वस्यास्पवाहृतः ॥ ५ ॥ यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मनेवानुपश्यति ॥ सर्वभूतेषु चात्मानं ततो न विजु
सति ॥ ६ ॥ यस्मिं सर्वाणि भूतान्यात्मैवावर्त्तयति ॥ तन्न को मोहः कः शोकः एकत्वमनुपश्यतः ॥ ७ ॥ स पर्यगच्छुः क
मकायमव्रणमस्ताविरं शुद्धमपापविद्धम् ॥ कविर्मनीषी परिभूः स्वयंभूयाध्यातव्यतोर्था न्यदधाच्छ्रुतीभ्यः स
मान्यः ॥ ८ ॥ अंधं तमः प्रविशंति ये विधामुपासते ॥ ततो नृय इव तेन मोय उ विद्याया एं रताः ॥ ९ ॥ अन्यदेवाकुर्विद्य
याः ॥ न्यदाकुरविद्यया ॥ इति शुश्रुम धाराणं येन सद्धिचचक्षिरे ॥ १० ॥ विद्यां चाविद्यां च यस्तद्वेदो न यः सद ॥ वि
द्यया मृत्युं तां त्वविद्यया मृतमश्नुते ॥ ११ ॥ अंधं तमः प्रविशंति ये संनृतिमुपासते ॥ ततो नृय इव तेन मोय उ संनृत्या
एं रताः ॥ १२ ॥ अन्यदेवाकुः संनृत्वा दन्यदाकुर संनृत्वात् ॥ इति शुश्रुम धाराणं येन सद्धिचचक्षिरे ॥ १३ ॥ संनृतिं च वि
नाशं च यस्तद्वेदो न यः सद ॥ विनाशेन मृत्युं तां त्वसंनृत्या मृतमश्नुते ॥ १४ ॥ हिरण्यमयेन पात्रेण सत्यस्यापि दितं
मुखं ॥ तत्त्वं पृषन् नृ ए सत्यधर्माय दृष्टये ॥ १५ ॥ पृषन्नेकधेयमसूर्या प्राजापत्यव्यहिरण्मयीं समृद्धं ॥ तेजोयते रूपं क
न ॥

॥१॥

॥ हरिः ॥

ब्रह्म

॥ इतिः ॐ ॥ ॐ आप्यायंतु ममांगा निवाकृन्नाणश्चक्षुः श्रोत्रमथो बलमिन्द्रियाणि च सर्वाणि सर्वं ब्रह्मोपनिषदं मादं ब्रह्म निराकुर्यान्माम
ब्रह्म निराकरोद निराकरणमस्त्वनिराकरणं मे भूतु ॥ तदात्मनि निरते य उपनिषत्सु धर्मास्ते मयि संतु ते मयि संतु ॥ ॐ शान्तिः ॥
आणत संतने यश्चामियो सावसौ पुरुषः सो दमस्मि ॥ १६ ॥ वायुरनिलममृतमथेदं न स्मांतः शरीरम् ॥ ॐ ३ ॥ क्रतोस्मर
रुतः स्मरक्रतोस्मररुतः स्मर ॥ १७ ॥ अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्निश्चानि देवव्युनानि विद्वान् ॥ युयोध्यस्मजु
कुराणमेनो नृयिष्याते नमउक्लिं विधेम ॥ १८ ॥ इति श्री ब्राह्मजसनेये संहिता पाठे ईशावास्योपनिषत् समाप्ता ॥
अथ केनोपनिषत् ॥ ॥ ॐ केनेषितं पतति प्रेषितं मनः केन प्राणः प्रथमः प्रैतियुक्तः ॥ केनेषितां वाचमिमां ब्रूदंति
चक्षुः श्रोत्रं कण्ठो देवो युतक्लि ॥ श्रोत्रस्य श्रोत्रं मनसो मनो यद्वाचो दवाचं ॥ स उप्राणस्य प्राणश्चक्षुषश्चक्षुरतिमुच्यधा
शः प्रेसास्माहोकादमृतानवन्ति ॥ नतत्र चक्षुर्णक्षति न वागलूति नो मनो न विज्ञो न विजानीमो यथैतदनुशिष्यादन्यदे
वतद्विदितादथो अविदितादधि ॥ इति शुश्रूम्नपूर्वेष्वांयेन संध्या च चक्षिरे ॥ यद्वाचान्मुदितं येन वागान्मुद्यते ॥ तदेव ब्र
ह्म त्वं विद्विनेदं यद्विदमुपासते ॥ यन्मनसानमनुते येनाहुर्मनोमतं ॥ तदेव ब्रह्म ॥ यश्चक्षुषानपश्यति येन चक्षुषि पश्य
ति ॥ तदेव ब्रह्म ॥ यश्चोत्रेण नमृणोति येन श्रोत्रमिदं श्रुतं ॥ तदेव ब्रह्म ॥ यन्प्राणेन न प्राणोति येन प्राणः प्रणयते ॥
तदेव ब्रह्म त्वं विद्वि ॥ १ ॥ यदि मन्यसे सुवेदेति ददरमेवापि न त्वं वेश्य ब्रह्मणो रूपं ॥ यदस्य त्वं यदस्य देवे प्रथ्यतुमी
मां स्य मेव ते मन्ये विदितं ॥ नाहं मन्ये सुवेदेति नो न वेदेति वेद च ॥ यो न संद्वेदतद्वेद नो न वेदेति वेद च ॥ यस्यामतं
तस्य मतं मतं यस्य न वेद सः ॥ अविज्ञातं विजानतां विज्ञातमविजानतां ॥ प्रतिबोधविदितं मतममृतं त्वं हि विदते
॥ आत्मना विदते वार्यं विद्यया विदतेः मृतं ॥ इदं चेदवेदीदथ सत्यमस्मि न चेदिहा वेदी नमदना विनष्टिः ॥ नूतेषु नूते

स.दि.दि.

॥ केनोपनि-
॥ २ ॥

五

सुविचिंत्यधीराः प्रेक्षास्माहोकादमृतातवंति॥२॥ अलददेवेभ्यो विजिग्येनस्यदब्रह्मणो विजयेदेवा अमदीयत॥
 तरेहंतास्माकमेवायं विजयोस्माकमेवायं मद्विमेति तदेषां विजज्ञोनेभ्यो द्वाद्दुर्वन्वतन्नवजानंत किमेतं य
 क्षमिति नेप्तिमब्रुवन् जानवेद एतं विजानीद्वि किमेतद्यक्षमिति तथेति तदभ्युदवतमन्यवदकोसीत्यग्निर्वीक्षदम
 स्मात्यब्रवीजानवेदावा अदमस्मीति तस्मिंस्त्वयि किं वीर्यमित्यपीदं सर्वं ददेयं यदिदं पृथिव्यामिति तस्मेत्त एं निद
 धावेत ददेति तदुपप्रेयाय सर्वजवेन तन्न शशाकदधुंसतत एव निववत्ते नैतदशकं विज्ञातुं यदेतद्यक्षमिति
 यथायुमब्रुवन् वायवेतद्विजादिनो किमेतद्यक्षमिति तथेति तदभ्युदवतमन्यवदकोसीति वासुवा अदमस्मीत्यब्र
 वीन्मातरिश्वावा अदमस्मीति तस्मिंस्त्वयि किं वीर्यमित्यपीदं सर्वमाददीय यदिदं पृथिव्यामिति तस्मेत्त एं निदधा
 वेत दादस्वेति तदुपप्रेयाय सर्वजवेन तन्न शशाकादातुंसतत एव निववत्ते नैतदशकं विज्ञातुं यदेतद्यक्षमिति
 अथेदमब्रुवन् मधवन्नेतद्विजानीद्वि किमेतद्यक्षमिति तथेति तदभ्युदवतस्मानिरोद्धधेस्ति तस्मिन्नेवाकाशे स्त्रियमा
 जगाम वक्रशेभमानामुमां दैमवतांतां होवाच किमेतद्यक्षमिति॥ ब्रूतेति होवाच ब्रह्मणो वा एतद्विजये मदीयध्वमि
 तिततो दैवविदांचकार ब्रूतेति॥ तस्माद्वा एते देवा अतितरामिवा न्यान्देवान्यदग्निर्वीर्युरिदं स्तेनं नेदिष्टं पस्यस्व
 येन त्र्यम्बसो विदांचकार ब्रूतेति तस्माद्वा इदं नेति तरामिवा न्यान्देवान् स्तेनं नेदिष्टं पस्यस्व सद्येन त्र्यम्बसो विदांचकार ब्र
 ूतेति॥ तस्येष आदेशो यदेतद्विद्युतो विद्युतदा इति न्यमिसोमदा इत्यधिदैवतमथाध्यात्मं यदेतज्जुहोती वचमनो

इमा

11211

३

नेतचैतदुपस्मरत्यनीहसंकल्पस्तद्वनंननामतद्वतमित्युपासितव्यं सय एतदेवं वेदानिद्वेने सर्वाणि भूतानि
संवांस्त्युपनिषदं नो ब्रूहीत्युक्ता त उपनिषद्वासां वा वत उपनिषदमब्रुमेति तस्यैतयोदमः कर्मिति प्रतिष्ठा वेदाः स
र्वे गानि सत्यमायतनं यो वा एतामेवं वेदापदस्य पाप्मानमनंते स्वर्गलोके ज्येष्ठे प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति ॥ इति तव
लकारोपनिषत्समाप्ता ॥ ॥ ॥ अथ काठकोपनिषत् ॥ ॥ हरिः ॐ ॥ सद्भाववतु ॥ सद्भावो नृनस्तु ॥ सद्वाच्यं करवा
वदे ॥ ते जस्विता वधीतमस्तु मा विद्विषावदे ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ ॐ उशनस्रद्वैवाजः श्रवसः सर्ववेदसंददौ त
स्य दनचिकेतानामपुन आसतं दकुमारं संतं दक्षिणा सुनीयमाना सुप्रधा विवेश सोमन्यतपीतो दकाजगधत्त एण्ड
गधदो दानि रंदिद्याः ॥ आनंदानामते लोकास्तान्सगच्छति ताददत् ॥ स हो वाचपितरं तात कस्मै मां दास्यसि कस्मै मां दा
स्यसीति द्वितीयं तृतीयं ते हो वाचमत्यवेदं दासीति ॥ ब्रूनामेमि प्रथमो ब्रूनामेमि मध्यमः ॥ किं सिद्धमस्य कर्तव्यं
यन्मया धक रियति ॥ अतु पश्य यथा पूर्वप्रतिपश्यतथा परे ॥ सस्यमिव मर्त्यः पच्यते सस्यमिव जायते पुनः ॥ वैश्वा
तरः प्रविश्यत्यनिधि ब्रौह्मणे ष्टदान् ॥ तस्येतां शान्तिकुर्वेति दूरवैवस्वतोदकं ॥ आशाप्रतीक्षे संगतं सूरतां चेष्टा पूर्तं पु
त्रपुत्रं च सर्वान् ॥ एतद्वक्त्रं पुरुषस्यात्यमेष सोयस्यानश्नं वसति ब्राह्मणे ष्टदे ॥ तिस्रो रात्रीर्यदवासीद्देमेन अन्न
वृक्षमन्नतिथिर्नमस्यः ॥ नमस्ते कृत्स्नस्त्वस्मिमेस्तु तस्मान्प्रति त्रीन्वरा नृणां च ॥ शान्तसंकल्पः सुमना यथा स्याद्दीनम्
न्युर्गेति मोमानि मृत्यो ॥ त्वत्प्रसूष्टं मानि वदेत्यतीत एतत्र याणं प्रथमं वरं हरे ॥ यथा पुरस्ताद्विता प्रतीत ओहा लके

हरिःॐ
ॐ

॥ कठवल्गुप
॥ ३ ॥

राहणे मन्त्रसूत्रः ॥ सुखं रात्रीः शयिता वीतमनुस्त्वां ददृशौ वान्मत्सु सुखान्प्रमुक्तं ॥ स्वर्गलोकेन नयं किंच नास्ति न
तत्र त्वं न ज रया विनेति ॥ उभेता त्वां अशनाय पिपासे शोका तिगोमोदने स्वर्गलोके ॥ सत्वमग्निं स्वर्ग्य मध्येषि मत्स्यो प्र
ब्रूहि तं श्रद्धा नाय मद्यं ॥ स्वर्गलोका अमृतं त्वं न जंत एत द्वितीयेन वरेण ॥ प्रते ब्रवीमि न दुमेति बोध स्वर्गमग्नि
नचिकेत प्रजानन् ॥ अतंत लोका प्रिमयो प्रतिष्ठा विधित्वमेतं निहितं शुद्धायां ॥ लोकादि मग्निं तमुवाच नस्मे या इष्ट
काया वती वीयथा वा ॥ सचापित स्रवदधो कर्मथा स्पष्टस्युः पुनरादनुष्ट ॥ तमब्रवीन्त्रियमाणो महात्मा वरं नवे
दाधददमि नृयः ॥ तवैव नाम्ना नविताय मग्निं संकां चेमा मने करूपां गृहाण ॥ त्रिनाचिकेत स्त्रियमेतद्विदित्वा
कर्म कृतरतिजन्म मृत्सु ॥ ब्रह्मजज्ञं देवमा अं विदित्वा निवाये मां शान्तिमस्यंत मेति ॥ त्रिनाचिकेत स्त्रियमेतद्विदित्वा
य एवं विद्वांश्चिनुते नाचिकेतं ॥ समस्तु पाशा न्युरतः प्रणोद्य शोका तिगोमोदने स्वर्गलोके ॥ एष ते ग्निर्नचिकेतः स्वर्ग्य
यमवृणाथा द्वितीयेन वरेण ॥ एतमग्निं तवैव प्रवक्ष्यामि जना सस्तु तायं वरं नचिकेतो वृणीष्व ॥ येयं प्रेति विचिकिप्सा
मनुष्येऽस्तीत्ये केनायमस्तीति चेके ॥ एतद्विद्यामनुशिष्टस्त्वया हं वराणामेष वरस्तृतीयः ॥ देवै रत्रापि विचिकिप्सा
तं पुरानदि सुज्ञेयमगुरेऽधर्मः ॥ अन्यं वरं नचिकेतो वृणीष्व मामो परोऽसीरतिमा सजैनं ॥ देवै रत्रापि विचिकिप्सा
तं कित त्वं च मत्स्यो यन्न सुज्ञेयमास्य ॥ वक्ष्यामि त्वा दृगन्योन्यो ना न्यो वरस्तु द्य एतस्य कश्चित् ॥ शतयुषः पुत्रपौत्रा
न वृणीष्व ब्रह्मन्मृदु स्तिदिरण्यमश्वात् ॥ भूमेर्महदा यतनं वृणीष्व स्वयं च जीवशरदो यावद्विहसि ॥ एतन्नुज्यं

॥ ३ ॥

यदि मन्त्रसे वरं वृणीष्व वित्रं चिरजीविकां च ॥ मदा भूमौ नचिकेतस्त्वमेधि ॥ कामानां त्वा कामजां करोमि ॥ येये कामा
दुर्लभा मर्त्यलोके ॥ सर्वान् कामान् हं दनः प्रार्थयस्व ॥ इमां मा माः सखा सन्त्या नदी दृशा त्वं जनीया मनुष्येः ॥ आनिर्मत्स्यता
त्रिः परिचारयस्व नचिकेतो मरणं मानु प्राह्वीः ॥ श्रोता वामस्य स्पृष्टं तं केन सर्वे दित्या एं जरयेति तेजः ॥ अपि सर्वं जीवित
मः यमेव तवैव वाक्स्तव नृत्तगीते ॥ नविनेन तर्पणी यो मनुष्यो लक्ष्यामदे विनमदा ह्मचेत्वा ॥ जीविष्यामो यावद्वि
शिष्यसित्वं वरस्तु मे वरणीयः स एव ॥ अजीर्यताममृतानामुपेत्य जायन्मर्त्यः कथं स्थः प्रजानन् ॥ अत्रिधायन्वर्ण
रतिप्रमोदानतिदार्ढ्यं जीविते कोरमेत ॥ यस्मिन्निदं विचिकिप्संति मत्स्यो यसां पराये मदति ब्रूहि नस्तत् ॥ योयं वरो गृ
ह मनुप्रविष्टो नान्यं तस्मान्नचिकेता वृणीते ॥ इति प्रथमवद्वी ॥ ॥ अन्यत्वे योन्यदुते वप्रेयस्ते उनेना नार्थे पुरुषे
सिनीतः ॥ तयोः श्रेयश्चाददानस्य साधुर्न वनिदीयते पाद्यउप्रेयो वृणीते ॥ श्रेयश्च श्रेयश्च मनुष्यमेतस्यो संपरासवि
विनक्षिधारः ॥ श्रेयोदिधौरोति प्रेयसो वृणीते प्रेयो मंदो योगक्षेमा वृणीते ॥ सत्त्वं प्रिथान् प्रियरूपांश्च कामाननिध्या
यन्नचिकेतो त्यस्माह्वीः ॥ नेतां संकां विनमयी मवाप्नोयस्यां मज्जति ब्रह्मो मनुष्याः ॥ हरमेते विपरीते विषूची अविद्या
याच विद्येति ज्ञाता ॥ विद्यानां सिनं नचिकेत संमन्येन त्वा कामा ब्रह्मो लोत्तुपंतः ॥ अविद्यायां संतरे वर्तमानाः स्वयं
धीराः पंडितं मन्यमानाः ॥ दंडम्यमाणः परियंति मूढा अंधेने वनीयमाना यथा धाः ॥ नसांपरायः प्रतिजातिबालं
प्रमाद्यंतं विनमोदे नमूढं ॥ अयं लोको नास्ति पर इति मानी युनः पुनर्वशमापद्यते मे ॥ अवणायपि ब्रूतिर्योनल

॥ कठवन्धुप ॥
॥ धा ॥

ने
रु
म

मः पृथ्वीं तोषि बहवो यन्विद्युः ॥ आश्वये विष्णुः कुशलोऽस्य लब्धा आश्वर्यो ज्ञाना कुशला नुशिष्टः ॥ न नरेणावरधो
क एष सुविज्ञो बहवो धाविं स्यमानः ॥ अत न्य प्रोक्ते गतिरत्र नास्ति स्थणायान तर्कमि ए प्रमाणान्नै धातर्क ए मति
रापने या प्रोक्तान्येव सुज्ञानाय प्रेक्ष ॥ यां त्वमापसत्य धृतिर्विज्ञासित्वा दृष्टे नृथान चिकेतः प्रतिष्ठा ॥ जना म्यदं शेव
धिरित्यनित्यं न ह्यध्वैः प्राप्यते हि ध्रुवं तन ॥ ततो मयान चिकेतश्चितो गिर नित्यै ई व्यैः प्राप्नवान् सिनित्यं ॥ कामस्या
निजगतं प्रतिष्ठां कृतो रं न स म जय स्य पारं ॥ सोमं म दृष्टुं गायं प्रतिष्ठां दृष्टुं ध्याधारे न चिकेतो स्य साक्षीः ॥ तं दृष्टुं श्रु
गृह मनु प्रविष्टं गुहादितं गुरुं पुराणं ॥ अध्यात्मयोगाधिगमेन देवं मत्वा धीरो दृष्टुं शोको जहाति ॥ एतच्छ्रुत्वा संपरि
गृह्य मर्त्यः प्रवृत्त्यधर्मै म एते ममाप्य ॥ समो दते मोदनीयं हिलब्ध्या विवृतं सन्न चिकेत संमन्य ॥ अन्यत्र धर्मादित्यत्रा
धर्मादित्यत्रास्मात्कृता कृतान् ॥ अन्यत्र भूता च न व्याच्यत न्यशसित दृढ ॥ सर्वे वेदाय न्यदमा म नंति न पांसि सर्वाणि
च यद्वदंति ॥ यदि तुं तो ब्रह्म चर्यं चरंति तने पदं संग्रहेण ब्रवीम्यो मित्येतन् ॥ एधे वा ह्यं ब्रह्म एतच्छे वा ह्यं परं ॥ ए
तच्छे वा ह्यं ब्रह्म ज्ञात्वा यो यद्विदुर्नित्यतन् ॥ एतदालंबनं श्रेष्ठमेतदालंबनं परं ॥ एतदालंबनं ज्ञात्वा ब्रह्म लोके मदीय
ते ॥ न जायते म्रियते वा विपश्चिन्नायं कुतश्चिन्न ब्रह्म कश्चित् ॥ अजो नित्यः शाश्वतो यं पुराणो न दन्यते दन्यमाने श
रीरे ॥ हंता चेन्नन्यते दंतुं हतश्चेन्नन्यते हतं ॥ उन्नो तो न विजानीतो नयं दंति न दन्यते ॥ अणोरणीयान्मे दतो मदीयानात्मा
स्य जंतो निर्दिर्ते गुहायां ॥ तमक्रतुः पश्यति वीतशोको धातु प्रसादात्स हि मानमात्मनः ॥ आसीनो ह्यं ब्रजति शयानो या

॥ ॥

न

॥ धा ॥

जा
वान्

तिसर्वतः ॥ कस्मै मदा मदं देवं मदन्यो ज्ञातुमर्हति ॥ अशरीरं शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितं ॥ मदांतं विनुमात्मानं मत्वा धा
रो न शेवति ॥ नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मे ध्यान बहुना श्रुतेन ॥ यमेवैष ब्रह्म एतेन लभ्यस्तेष्वेव आत्मा विदुर्ननु
स्वा ॥ नादिरतो दुश्चरितान्ता शो तो ना समाहितः ॥ नाशो तर्मेन सो वापि प्रज्ञानेनै न माप्नुयात् ॥ यस्य ब्रह्म च ह्यं चो ने न वत
आदनः ॥ मत्पुत्र्यस्यो पसे चनं क इत्या वेदय न सः ॥ इति द्वितीयवल्ली ॥ ॥ कृतं पिबं तो सुकृतस्य लोके गुहां प्रविष्टो परमेप
रा र्धं ॥ आयात पो ब्रह्म विदो वदंति पंचाग्रयो ये च त्रिना चिकेताः ॥ यः सेतुरा ज्ञाना मा ह्यं ब्रह्म यत्परं ॥ अजयंति तार्धं तो पा
रं ना चिकेतं श के मसि ॥ आत्मानं रधि नं विद्वि शरीरं रथ मे वतु ॥ बुद्धिं नु सारं विद्वि मनः अग्रद मे व च ॥ इन्द्रियाणि
ह या ना कुर्वि प्रयां सेषु गोचरात् ॥ आत्मेन्द्रिय मनो युक्तं नो क्ते त्या कुर्म नी षिणः ॥ यस्त्व विज्ञानवान्न वत्य युक्ते न मन
सा सदा ॥ तस्येन्द्रियाण्यवश्या नि दुष्काश्चा इव सारथेः ॥ यस्तु विज्ञानवान्न वतियुक्ते न मनसा सदा ॥ तस्येन्द्रियाणि व
स्तु विज्ञानेन वतिसमनस्कः सदाशुचिः ॥ सनुत त्पदमाप्नोति यस्याद्भ्यो न जायते ॥ विज्ञान सारं धर्मं सुमनः अग्रद वा
नरः ॥ सो ध्वनः पारमाप्नोति तद्विष्णोः परमं पदं ॥ इन्द्रियेभ्यः पराध्यायार्थेभ्यश्च परं मनः ॥ मनसस्तु परा बुद्धिर्बुद्धे
रात्मा मदान् परः ॥ मदतः परजगत्कर्मवत्कृत्युरुधः परः ॥ पुरुषान्न परं किं नि सा काक्षा सा परा गतिः ॥ एष सर्वेषु भू
तेषु गूढात्मान प्रकाशते ॥ दृश्यते त्वग्या बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मदर्शिनि ॥ यच्छेदा अजसो प्राज्ञ सद्यदे ज्ञान आत्मनि ॥

ने

॥कठवल्गुप॥
॥५॥

ज्ञानमात्मानिमदतिनियतेनयले खंत आत्मनि॥उत्तिष्ठत जाग्रतः प्राप्य वरान्निधीधत॥सुरस्य धार निशिता
दुरत्यया दुर्गपि धस्तकवयो वदंति॥अश्वमस्य शर्मिरूपमव्ययं तद्वार संनित्य मगंधवचयत॥अनाद्य नंतं मदनः
परं क्वं निवायतं मत्सु मुखान्मुच्यते॥नाचिकेतमुपाख्याने मत्सु प्रोक्तं सनातनं॥उक्ता श्रुता च मेधावी ब्रह्म
लोके मदीयते॥यद्मं परमं गुह्यं श्रावयेद्ब्रह्मसंसदि॥अथ तः प्रादुका वेवान्नं त्याज्य कल्पते॥तदनेत्याय कल्पते
इति॥इति तृतीय वल्ली॥अथ मोध्यायः॥ ॥ॐ परं चिखानि वत्त एव यं नृसस्मात्परादुपश्यति नोतरात्मन॥कश्चि
क्षीरः प्रत्यगात्मानमेह दृष्टवन्न चक्षुरमृतत्वमिह नृ॥पराचः कामाननुयंति बालास्ते मत्सो र्यंति विनतस्य पाशं॥अथ
धीराश्च मृतत्वं विदित्वा भूवमभूवे विदुर्न प्रार्थयन्ते॥ये न रूपं रसं गंधं शब्दं स्पर्शं श्रमेण नाना॥एते नैव विजानाति किं
मत्र परिशिष्यत एतद्वैतन॥स्वप्नांतं जागरितं चोत्तमो येनानुपश्यति॥महांतं विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति॥यद्दं
मध्वदं वेद ज्ञात्मानं जीवमंतिकात्॥ईशानं नूतनव्यस्य नतनो विभुमुपसत एतद्वैतन॥यः पूर्वतपसो जातः प्रः पूर्वम
जायत॥गुह्यं प्रविश्यति हंतं यो नृते निर्व्यपश्यत एतद्वैतन॥आधारेण संनवस्यदितिर्देवता मयी॥गुह्यं प्रविश्यति हंतं
तो या नृते निर्व्यजायत एतद्वैतन॥अरण्यो निर्दिहो जात वेदागर्त इव सुभृत् नो गतिरिति॥दिवे दिव ईड्यो जागृवद्दि
विष्मिर्मनुष्येति रप्तिरेतद्वैतन॥यतश्चोदेति सूर्यो संयन्न च गच्छति॥तस्मिन् देवाः सर्वे अर्पितास्तदुनायेति कश्चन ए
तद्वैतन॥यद्देवेदं तदमुन्नयदमुन्नतदन्विद्॥मत्सोः समत्सु माप्नोति यद्दना नेव पश्यति॥मनसैवेदमाप्त्यनेद

॥५॥

रुतजा

य

नानासिक्किं चन॥मत्सोः समत्सु गच्छति यद्दना नेव पश्यति॥अंगुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति॥ईशानो नूतनव्य
स्य नतनो विभुमुपसत एतद्वैतन॥अंगुष्ठमात्रः पुरुषो ज्योतिरिक्काधर्मकः॥ईशानो नूतनव्यस्य स एवाद्य स उच्यते एतद्वैतन॥
यथोदकं दुर्गच्छं पर्वतेषु विधावति॥एवं धर्मान् ध्वक्यं स्ताने वानु विधावति॥यथोदकं सुदुष्पुद्गमासिक्तं तादृगेव नव
ति॥एवं मुनेर्विजानत आत्मानवति गेतम॥इति चतुर्थ वल्ली॥ ॥ॐ पुरमेकादश धार मजस्यावक चेतसः॥अनुशयन शो
चंति विभुश्च विमुच्यत एतद्वैतन॥दंसः सुविप्र हसुरंत रिह स द्रोता वेदिषद निधिर्दुरो एतत्॥नृप्रधर सदृश स द्योम
सद्व्यागो जात्रि जातं ददत्॥ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयत्यपानं प्रत्यगस्यति॥मध्वे वासन मासीनं विश्वे देवा उपासते॥अस्य वि
स्रंसमानस्य शरीरस्य देहिनः॥देहादिमुच्यमानस्य किमत्र परिशिष्यत एतद्वैतन॥न प्राणेनापानेन मत्सो जीवति क
श्चन॥इतरेण नु जीवंति यस्मिन्नेता वुपाप्तिनो॥दंत न इदं प्रवक्ष्यामि गुह्यं ब्रह्म सनातनं॥यथा च सरणं प्राप्यात्मानवति
जेतम॥यो निमग्नो बपद्येते शरीरत्वादेहिनः॥स्थानु मन्वेनु संयंति यथा कर्म यथा श्रुतं॥य एष सुप्तेषु जागर्तिका मंका
मं पुरुषो निर्मिमाण॥न देवश्च कृतं द्रुमं तदेवा मृतमुच्यते॥तस्मिन्नेकाः श्रिताः सर्वे तदुनायेति कश्चन एतद्वैतन॥अ
प्रियं ये को नु वनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बन्व॥एकस्तथा सर्वं नूतानं रात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो बन्दिश्च॥सूर्यो
यथा सर्वलोकस्य चक्षुर्न विप्यते चाक्षुषेर्वाक्षुदोषैः॥एकस्तथा सर्वं नूतानं रात्मान विप्यते लोकदुःखेन बाधः॥ए
को वशी सर्वं नूतानं रात्मा एकं रूपं बहुधा यः करोति॥तमात्मस्थं येनु पश्यंति धीरास्ते धांसुखं शश्वते नरेणा॥नित्यो

वायुर्पथे को नु वनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बन्व॥एकस्तथा सर्व
नूतानं रात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो बन्दिश्च ३

॥ कठवल्गुप ॥ ५ ॥

नित्यानां चेतनश्चेतनानामेको बहूनां यो विदधाति कामान् ॥ तमात्मस्थं येन पश्यन्ति धारास्तेषां शान्तिः शान्तिः ॥
 ॥ नित्यो नित्यानां चेतनश्चेतनानामेको बहूनां यो विदधाति कामान् ॥ तमात्मस्थं येन पश्यन्ति धारास्तेषां शान्तिः शान्तिः ॥
 नेतरेषां ॥ तदेतदिति मन्यन्ते निर्देशं परमं सुखं ॥ कथं नु तद्विजानीयां किमु नानि विनातिवा ॥ न तत्र सूर्यो नानि न चंद्र
 तरेकेनेमा विद्युतो नोति कुतो यमग्निः ॥ तमेव ज्ञातमनु नानि सर्वे तस्य भासा सर्वमिदं विनाति ॥ इति पंचमवल्ली ॥
 ॐ ऊर्ध्वं मूलोऽथ वाक्शरव एषोऽश्वस्यः सनातनः ॥ तदेव शुक्रं तद्वत्सुतदेवामृतमुच्यते ॥ तस्मिन् लोकाग्निताः सर्वे न दुना
 येति कश्चन एतदेतत् ॥ यदिदं किं वज्रं सर्वं प्राण एजनि तिसृते ॥ मद्वयं वज्रमुच्यते य एतद्विदुरमृतास्ते न वेति ॥
 नयादस्याग्नि सपति नया नपति सूर्यः ॥ नयाद्विदुश्चायुश्चास्युर्धावति पंचमं ॥ इदं चेदशकं दोषं प्राकृशरस्य
 विस्मयः ॥ ततः सर्वेषु लोकेषु शरीरं त्वय कल्पते ॥ यथा दर्शयामास नि यथा स्वप्ने तथा पितृलोके ॥ यथा सुपरिदृशे
 तथा जं धर्वलोके छाया तपयोरिव ब्रह्मलोके ॥ इदं ध्यात्वा पृथग्भावमुदयास्तमयो व्रजत ॥ पृथगुच्यमानानां मत्वा
 धीरो न शोचन्ति ॥ इदं विदुः परं मनो मनसः सत्त्वमुत्तमं ॥ सत्त्वादधिमाहानात्मा मदतो मत्तमुत्तमं ॥ अयं कान्तु परः पुरुषो व्या
 पको विंग एव च ॥ यैश्च तां मुच्यते जंतुरमृतत्वं व्रजति ॥ न संदशेति स्मृतिरूपमस्य न च कृपा पश्यति कश्चनेन ॥ इदं म
 नायामनसा निष्कृत्वा य एतं विदुरमृतास्ते न वेति ॥ यदा पंचावतिष्ठन्ते ज्ञानानि मनसा सह ॥ बुद्धिश्च न विचेष्टिता माहः
 परमां गतिं ॥ तां योगमिति मन्यन्ते स्थिरा मिदिय धारणां ॥ अग्रमतस्तद्वनवतियोगो हि प्रजवाप्ययो ॥ नैव वाचानमसा

॥ ५ ॥

चर्ववेदे

प्राप्नुं शक्यो न च कृपा ॥ अस्तीति ब्रुवतो न्यत्र कथं न दुपलभ्यते ॥ अस्तीत्येवोपलब्धवत्सत्त्वावेन चोभयोः ॥ अस्तीत्येवोपल
 ब्धस्य तत्त्वावः प्रसीदति ॥ यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कांथे स्य रुद्विप्रिताः ॥ अथ मर्यो मृतो न वत्सत्र ब्रह्म समश्नुते ॥ यदा सर्वे प्रमि
 धन्ते रुदयस्येदं यथयः ॥ अथ मर्यो मृतो न वत्सत्रावश्नुतु शासनं ॥ शतं वै का रुदयस्य नाप्यस्ता सांमूर्द्धनमिति सृते का
 तयोर्द्विमायनमृतत्वं मेति विषयः ॥ न्याउक्रमणेन वन्ति ॥ अंगुष्ठमात्रः पुरुषो न रात्मा सदा जनानो रुदये सति विष्टः ॥
 तं स्वाच्छरीरात्प्रवृत्ते नृजादिवेषीकां धैर्येण ॥ तं विद्याच्छुक्रममृतं तं विद्याच्छुक्रममृतमिति ॥ मृत्युप्रोक्तो न चिकेतो
 यत्तव्या विद्यामेतां योगविधिं च कुरु ॥ ब्रह्म प्राप्नोति विरजो नृदि मृत्युरन्येष्वेव यो विदधातमेव ॥ अस्मिन् ब्रह्मवत्सु
 सद नो नुनत् ॥ सदवीर्यं करवा वदे ॥ तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावदे ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ हरिः ॐ ॥
 इति षष्ठवल्ली ॥ द्वितीयाध्यायः ॥ इत्थं कठवल्गुपनि समाप्ता ॥ ॥ ॥ ॥ अथ प्रश्नोपनिषत् ॥ ॥ हरिः ॐ ॥ ॐ न इ
 कर्णेतिः शृणुयाम देवाः ॥ न इ पश्येमाक्ष निर्यजत्राः ॥ स्थिरै रंजे सुसुवांसस्तनूतिः ॥ अशेम देहितं यदायुः ॥ १ ॥ स्वस्ति न
 इंद्रे वृद्धश्रवाः ॥ स्वस्ति नः पूषा विश्वदेवाः ॥ स्वस्ति नः सार्वभौम रिष्ट नेमि ॥ स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शां
 तिः ॥ ॐ सुकेशा चतारदाजः शोभश्च सत्यकामः सोर्याय नो वगाज्यः कौसल्यश्चाश्वलाय नो नार्जवो वैदमिः कवंधीका
 त्याय न स्ते दे ते ब्रह्म पराव्रज निष्ठाः परं ब्रह्म न्वेषमाण एष देवैत सर्वं वक्षतीति ते ह सति त्याण्यो न गवन्ते पिप्पलाद
 मुपसन्नास्तान् दस रुषि रुवाच नृप एव न पसा ब्रह्म चर्येण श्रद्धया संवसरं संवस्य यथा कामं प्रश्नान् प्रहृषयदिवि

व

॥ प्रजापतिः ॥ ११ ॥

ज्ञात्वा मंसर्वं देवो वक्ष्याम इति ॥ १॥ अथ कवेधा कात्यान उषेस्य पप्रक्ष जगत् नृकुतो ह वा इमाः प्रजाः प्रजायंत इति तस्मै
स होवाच प्रजा कामो देवे प्रजापतिः ॥ स तपो तप्यत स तपस्तप्तासमिधुन मुन्या दयते रयिं च प्राणं चेत्येतौ मे वक्षुधा प्र
जाः करिष्यंत इत्यादित्यो देवैः प्राणै रयिरेव चंद्रमारयिर्वारित सर्वं यन्मूर्त्तं वा सूतं च तस्मान्मूर्त्तं रयिरथादित्य उ
दयन् प्राचीं दिशं प्रविशति तेन प्राच्यान् प्राणान् शिमषु सन्निधत्ते यद्दक्षिणं यत्पृथ्वीं चिं यद्दक्षिणं यद्ध्यौः चिं यद्दंत
रादिशो यत्सर्वं प्रकाशयति तेन सर्वांश्च प्राणान् शिमषु सन्निधत्ते स एष वै श्वानरो विश्वरूपः प्राणोऽग्निरुदयंत देत द
चाभ्युक्षति विश्वरूपं दक्षिणं जातवेदसं पशयणं ज्योतिरेकं तपंतं स ह सूरश्मिः शतधा वर्त्तमानः प्राणः प्रजानां मुदय
येष सूर्यः स व सूर्यो वै प्रजापतिस्तस्यायने दक्षिणं चोत्तरं च तद्ये देवै रदिष्टा पूर्त्ते कृतमिच्छुपासने चोऽमसमेव लो
कमभिजयंते ॥ न एव पुनरावर्त्तन्ते तस्मादेत रुषयः प्रजा कामा दक्षिणं प्रतिपद्यंते ॥ एष ह वै रयिर्यः पितृप्राणो
द्योतरेण तपसा ब्रह्मचर्येण अद्या विद्यया त्मानमन्विष्यादित्यमभिजयंते एतद्वै प्राणानामायतनमेतदमृतम
नयमेतत्पशयणमेतस्मान् पुनरावर्त्तन्त इत्येव निरोधस्तदेव श्लोकः ॥ पंच दशदिशो रंभा दशाकृतिर्दिव आहुः प
रे अर्धे पुराणि ॥ अथ मे अथ उपरे विचक्षणं सप्त चक्रेष्ववर आहुरपि तमिति मा सो वै प्रजापतिस्तस्य कृष्णपद
एवरयिः प्राणं वा एते प्रस्कंदं नित्ये दिवारस्या संयुज्यंते ॥ ब्रह्मचर्यं भवत यश्चारी रस्या संयुज्यंते ॥ अन्नं वै प्रजापतिस्त
तो देवै रंते तस्मादिमाः प्रजाः प्रजायंत इति तद्ये देवै रं प्रजापतिव्रतं चरंति ते मिधुन मुन्या दयंते ते प्रां मे वैष ब्रह्म
शुक्रः प्राणस्तस्मादेत रुषयः शुक्र इदं कुर्वन्ति त र इतरस्मिन् न होरात्रे वै प्रजापतिः ॥ तस्माद्देवै रं प्राणै रं निरेवरयिः ॥

॥ ११ ॥